

Гусарєва О. С. Роль Міністерства юстиції України у формуванні та реалізації основних принципів людиноцентризму

У статті охарактеризовано основні сучасні наукові погляди на поняття людиноцентризму. Відзначено, що Міністерство юстиції України як провідний орган виконавчої влади та «інституція справедливості» має значний вплив на сучасні трансформаційні процеси вітчизняної державно-правової політики. На підставі наукового дослідження завдань та повноважень Мін'юсту, а також основних положень концепції розвитку юстиційної політики робиться висновок про його роль у формуванні та реалізації основних принципів людиноцентризму в процесі здійснення державної правової політики.

Ключові слова: верховенство права, гуманізм, людиноцентризм, Міністерство юстиції України, державна політика.

Гусарєва Е. С. Роль Министерства юстиции Украины в формировании и реализации основных принципов человекоцентризма

В статье охарактеризованы основные современные научные взгляды на понятие человекоцентризма. Отмечено, что Министерство юстиции Украины как ведущий орган исполнительной власти и «организация справедливости» имеет значительное влияние на современные трансформационные процессы отечественной государственно-правовой политики. На основании научного исследования задач и полномочий Минюста, а также основных положений концепции развития юстициальной политики делается вывод о его роли в формировании и реализации основных принципов человекоцентризма в процессе осуществления государственной правовой политики.

Ключевые слова: верховенство права, гуманизм, человекоцентризм, Министерство юстиции Украины, государственная политика.

Husarjeva O. The role of the Ministry of Justice of Ukraine in the formation and implementation of the basic principles of man-centrism

The article characterized the main modern scientific views on the concept of man-centrism. It is noted that the Ministry of Justice as a leading executive body and «institution of justice» has a significant influence on the modern transformational processes of the domestic state-legal policy. Based on a scientific study of the tasks and powers of the Ministry of Justice, as well as the main provisions of the concept of development of the legal policy, a conclusion is made about its role in the formation and implementation of the basic principles of man-centrism in the process of implementing state legal policy.

Key words: rule of law, humanism, man-centrism, Ministry of Justice of Ukraine, state policy.

УДК 347.9

*Олексій Юрійович Гусєв,
аспірант юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

**ЕЛЕКТРОННІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ:
ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Чинне цивільне процесуальне законодавство України не виокремлює електронні докази як самостійний вид доказів. Однак всеохоплююче поширення інформаційно-телекомунікаційних технологій у суспільстві вимагає негайного приведення законодавства у відповідність до новітніх досягнень науки і техніки з метою забезпечення учасників цивільного процесу ефективними інструментами захисту своїх порушених, оспорюваних чи невизнаних прав, свобод та інтересів. Однією з перших проблем, із якою зіштовхуються законотворці та суб'єкти правозастосування, є проблема понятійно-категоріального апарату.

Проблемам термінології та визначення поняття електронних доказів присвячували свої праці А. Балашов, Н. Блажівська, О. Боннер, К. Брановіцький, Р. Бурганов, С. Ворожбит, М. Горєлов, А. Каламайко, Д. Ланде, М. Митрофанова, Р. Тертишников, С. Фурса, Ж. Хацук, Н. Чигіна та ін.

Метою статті є дослідження термінології, що використовується у проектах та чинних нормативно-правових актах, стосовно поняття електронних доказів, визначення переваг і недоліків окремих із них, а також оцінка потенційних наслідків їх використання для правозастосовної практики.

Що стосується поняття електронних доказів у цивільному процесуальному праві України, то чинний Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) не оперує поняттям «електронний доказ» та й містить вкрай незначну частину нормативного матеріалу, присвяченого цьому питанню. Лише деякі норми, вміщені у Кодексі, опосередковано торкаються окремих аспектів функціонування електронних доказів у цивільному процесі. На основі аналізу статей 64–65 ЦПК України можна зробити деякі висновки щодо розуміння законодавцем поняття електронних доказів: 1) звукова інформація про факти та обставини цивільної справи у цифровій формі разом із електронним носієм, який зберігає її, вважається речовим доказом; 2) візуальна інформація, виражена не за допомогою знаків чи символів, у цифровій формі в сукупності з електронним носієм, який її зберігає, також вважається речовим доказом (наприклад, малюнок, графік, фото, відеозапис); 3) візуальна інформація, виражена за

допомогою знаків чи символів, у цифровій формі незалежно від зв'язку з носієм, який зберігає її, – це письмовий доказ (зокрема, букви, цифри, знаки) [1]. Ці положення є єдиними у ЦПК України, які хоч і не вживають поняття «електронні докази», але визначають обсяг цього поняття.

Вплинути на такий стан речей були покликані закони України «Про електронні документи та електронний документообіг», «Про електронний цифровий підпис» та «Про електронну комерцію». Хоча більшість норм права, вміщених у цих законодавчих актах, є матеріально-правовими, але у них також присутні важливі для розуміння поняття електронних доказів норми процесуального характеру.

Особливий інтерес для поняття електронних доказів та інституту доказування становлять положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», які містять нормативні дефініції таких понять, як «дані», «електронний документ», «оригінал електронного документа», «автор електронного документа», «адресат», «посередник» [2]. Дефініції цих понять відіграють важливу роль, оскільки дають можливість установити: 1) коло учасників справи, в якій використовуватимуться електронні документи як докази; 2) обсяг предмета доказування; 3) конкретні докази, якими повинні підтверджуватися відповідні факти чи обставини. Водночас термінологія цього Закону не позбавлена низки негативних рис. По-перше, не передбачається можливість внесення змін до ЦПК України, а отже, процесуально-правові норми Закону не імплементуються у цивільне процесуальне законодавство. По-друге, термінологія Закону не узгоджується з термінологією ЦПК України (наприклад, поняття цілісності чи справжності електронного документа, з процесуального погляду, є характеристикою достовірності доказів) та інших законодавчих актів (зокрема, поняття «дані» у Законі визначається як «інформація, яка подана у формі, придатній для її оброблення електронними засобами», що є вкрай подібним до поняття інформації за Законом України «Про інформацію» – «будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді») [2; 3].

У Законі України «Про електронний цифровий підпис» вагоме значення мають поняття «електронний підпис», «електронний цифровий підпис», «компрометація особистого ключа» та «підписувач» [4]. За допомогою виражених у них ознак суд та учасники процесу доказування можуть розмежувати різні види електронних підписів (звичайний та цифровий), визначити їх юридичну силу, встановити факт чинності (дійсності) електронного цифрового підпису на певний момент часу, ідентифікувати суб'єктів спірних правовідносин тощо.

Восени 2015 р. було прийнято Закон України «Про електронну комерцію», спрямований на врегулювання суспільних відносин щодо вчинення електронних правочинів із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних систем. Особливу увагу варто звернути на норми, що оперують термінами, які стосуються поняття електронних доказів. У них можна помітити формулювання, що вже використовувалися у текстах інших законодавчих актів (зокрема, «електронний документ», «електронний підпис», «електронний цифровий підпис»), а також цілком нові поняття (наприклад, «електронна форма представлення інформації», «електронне повідомлення», «електронний договір», «електронний підпис одноразовим ідентифікатором») [5]. Зміст цих понять пов'язаний з інформацією, яка у цілях цивільного процесу може бути використана як доказ для підтвердження певних вимог або заперечень. Також усі ці поняття сформульовані за допомогою слова «електронний», з чого випливає висновок про об'єктивну форму, в якій існує така інформація, – електронну. Звідси виходить, що всі ці поняття є нічим іншим, як самостійними видами електронних доказів, існування яких поки що не передбачено нормами процесуального права.

Значну роль у формуванні термінологічної основи для поняття електронних доказів відіграють також положення Цивільного кодексу України. Зокрема, слід відзначити норми права, закріплені у ч. 1 ст. 200 (встановлює, що інформація може бути відображена в електронному вигляді); ч. 1 ст. 205 (вказує, що правочин може бути вчинений в електронній формі, яка прирівнюється до письмової); частини 1, 3 ст. 207 (стверджує, що зміст правочину може бути зафіксований в одному або кількох електронних документах, зокрема й із використанням електронного підпису); ч. 1 ст. 442 (визначає, що способом опублікування творів є, зокрема, і його відображення у загальнодоступних електронних системах інформації) та деякі інші [6].

Видається, що на сьогодні це всі основні чинні законодавчі акти України, що торкаються регулювання питань юридичного статусу та порядку використання у цивільному судочинстві інформації в електронно-цифровій формі.

Яскраві нові перспективи запровадження у цивільне процесуальне право поняття електронних доказів вбачаються у проекті нової редакції Цивільного процесуального кодексу України (далі – проект ЦПК України) [7]. Його розроблено з урахуванням пріоритетів, визначених Основними засадами розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки, а також Концепцією розвитку електронного урядування в Україні, метою яких є побудова орієнтованого на інтереси людей, відкритого суспільства, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них

вільний доступ, користуватися та обмінюватися ними, сприяючи суспільному й особистому розвитку [8; 9].

Проект ЦПК України оперує багатьма поняттями, що містять слово «електронний» [7]. Усі вони за родовими ознаками можуть бути згруповані таким чином:

– «інформація в електронній формі» та «дані в електронній формі». Видається, що ці поняття відбивають більш узагальнене, порівняно з електронними доказами, явище, яке виражає їхню правову природу, а саме інформацію в електронно-цифровій формі;

– «засоби електронного зв'язку», «електронна пошта», «електронна адреса», «адреса електронної пошти», «офіційна електронна адреса». Ці поняття спрямовані на приведення цивільного процесуального законодавства у відповідність до досягнень науково-технічного прогресу у галузі телекомунікацій, сприятимуть становленню ідеї електронного судочинства в Україні, а також розширять сферу використання нового інструменту зв'язку та обміну даними між судом та учасниками процесу – електронної пошти;

– «електронні документи», «документи в електронній формі», «електронна копія електронного документа», «електронні письмові документи», «примірник у електронній формі», «електронний цифровий підпис». Поняття цієї групи демонструють різні процесуально-правові аспекти родового поняття документів (особливості подання до суду, допустимості, достовірності), а також його різновиду – електронних документів;

– «електронна судова справа» та «процесуальні дії в електронній формі». Ці поняття є найбільш незрозумілими. «Судова справа» у юридичній енциклопедії тлумачиться як справа, що розглядається у суді [10]. Тобто як процес; сукупність процесуальних дій суду та інших учасників процесу. Яким чином уся судова справа чи окремі процесуальні дії суб'єктів цивільного процесу можуть бути електронними, залишається нез'ясованим. Можна припустити, що автор законопроекту під поняттям «електронна судова справа» мав на увазі матеріали судової справи в електронній формі, проте у цьому разі допущено лексичну помилку – зміст поняття виражено за допомогою формулювання, яке в загальноприйнятому розумінні позначає інше, відмінне явище;

– «протокол в електронній формі», «копія технічного запису судового засідання в електронній формі». Здається, що ці поняття слід відносити до актів фіксації цивільного процесу, що мають електронну форму. Їхня роль у судочинстві як електронних доказів полягатиме у підтвердженні чи спростуванні юридичних фактів процесуально-правового характеру;

– «матеріали судової справи в електронній формі», «процесуальні документи в електронній формі», «письмові докази в електронних копіях». Наслідком розвитку електронного документообігу у судах стала поява у матеріалах справ численної кількості електронних документів. Юридичний статус таких документів потребує адекватної законодавчої регламентації. Проект ЦПК України підтверджує, що процесуальні документи можуть мати електронну форму, вони повинні визнаватися та отримувати належну правову оцінку зі сторони суду, а їхня юридична сила є зобов'язуючою для усіх суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин;

– «судові рішення в електронній формі», «копія судового рішення в електронній формі», «судовий наказ в електронній формі» та «виконавчий лист в електронній формі». Цими поняттями законотворець вказує, що акти (зокрема й підсумкові та їхні копії, що видаються заінтересованим особам «на руки») у цивільному судочинстві також можуть мати електронну форму;

– «електронні докази», «оригінал електронного доказу», «електронна копія електронного доказу», «електронні копії доказів», «електронні докази у паперових копіях», «паперова копія електронного доказу». Саме за допомогою цих понять розробники проекту ЦПК України воляють запровадити у цивільне судочинство нове поняття електронних доказів, визначити його види і форми, сферу застосування, правила подання до суду, а також критерії оцінки їх допустимості.

З цього приводу очевидними є певні недоліки понятійно-категоріального апарату проекту ЦПК України, які можуть призвести до формально-логічних помилок під час правозастосування. Зокрема, до них можна віднести такі:

а) автори не дотрималися правила законодавчої техніки, згідно з яким зміст поняття не може виражатися за допомогою різних формулювань [11, с. 14]. Як наслідок, деякі з указаних вище понять у межах однієї групи мають синонімічний характер і вживаються як тотожні (зокрема, «електронні докази у паперових копіях» = «паперова копія електронного доказу», «електронні документи» = «документи в електронній формі», «електронна пошта» = «електронна адреса» тощо). Ця вада може негативно позначитися у вигляді «різничитання» однакових за змістом, але відмінних за формою понять під час правозастосування;

б) термінологія проекту ЦПК України не узгоджена з термінологією чинних нормативно-правових актів. Наприклад, передбачається введення у юридичний обіг поняття «електронна пошта». Тлумачний

словник стверджує, що «пошта» – це 1) служба, яка забезпечує пересилання і доставку кореспонденції або 2) те, що пересилається, доставляється поштовою установою [12, с. 488]. Звідси, електронна пошта – це або 1) система організаційно-технічних послуг, яка забезпечує передачу інформації в електронно-цифровій формі через мережу Інтернет (сама ж інформація, що передається такою поштою, має вигляд електронних повідомлень), або 2) сукупність електронних повідомлень. Для потреб доказування у цивільних справах першочергове значення має саме інформація, а спосіб і засоби її передачі – другорядне. Поняття «електронне повідомлення», як уже зазначалося, розкривається у Законі України «Про електронну комерцію». У проекті ЦПК України поняття електронної пошти вжито саме у значенні електронних повідомлень. Відтак видається нелогічною спроба оминати поняття, що має нормативну дефініцію, а натомість скористатися новим, у якого визначення відсутнє. Такий дефект правотворчості може призвести до декількох негативних явищ у правозастосуванні – підміни понять або використання одного поняття у різних смислах;

в) у проекті ЦПК України запропоновано занадто багато невизначених за змістом нових понять: «електронний письмовий документ», «документ в електронній формі», «примірник документа в електронній формі», «письмовий доказ в електронній копії» – ці та деякі інші поняття без чітких дефініцій, які б дали можливість розрізняти їх, можуть призвести лише до плутанини як у пересічного громадянина, так і кваліфікованого фахівця. Здається, що ці поняття позначають одне й те саме явище, але різними словами, а роз'яснення їх змісту потребує спеціального словника. Такий стан речей може викликати такі логічні помилки, як об'єктивні чи суб'єктивні суперечності або підміну понять [13].

Загалом очевидним і зрозумілим є те, що проект ЦПК України у разі його прийняття Верховною Радою України позитивним чином сприятиме еволюції інституту доказування. Важливість розглянутих положень і понять полягає у тому, що вони забезпечать зв'язок між розвитком об'єктивно існуючих суспільних відносин і цивільним процесуальним законодавством України, яке вже довгий час відстає від життєвої дійсності в частині запровадження досягнень науково-технічного прогресу у здійсненні цивільного судочинства. Імплементация інституту електронних доказів у цивільне процесуальне право стане одночасно віддзеркаленням реального стану розвитку інформаційного суспільства в Україні та експлікацією доказового потенціалу сучасних інформаційно-телекомунікаційних засобів. Хоча деякі моменти у проекті ЦПК України потребують фахового коригування, міцний фундамент для розбудови інституту електронних доказів в Україні буде закладено. Видається, що цеглинами для надбудови послугують положення чинних нормативно-правових актів, які торкаються питань, про які йшлося раніше. Ці цеглини вже загартовані правозастосовною практикою, що сприятиме швидшій адаптації нових норм процесуального характеру та їх практичному застосуванню з метою досягнення цілей і завдань судочинства у цивільних справах.

Використані джерела

1. *Цивільний процесуальний кодекс України* від 18 березня 2004 р. № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40, 40–42. – Ст. 492.
2. *Про електронні документи та електронний документообіг* : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 275.
3. *Про інформацію* : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
4. *Про електронний цифровий підпис* : Закон України від 22 травня 2003 р. № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – Ст. 276.
5. *Про електронну комерцію* : Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 45. – Ст. 410.
6. *Цивільний кодекс України* від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – ст. 356.
7. *Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів* : *проект Закону України* від 23 березня 2017 р. № 6232 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=61415&pf35401=419014>
8. *Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки* : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
9. *Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні* : *розпорядження Кабінету Міністрів України* від 13 грудня 2010 р. № 2250-р // Офіційний вісник України. – 2010. – № 97. – Ст. 3443.
10. *Юридична енциклопедія* / ред. Ю. С. Шемшученко [та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998–2004. – Т. 5: П–С. – 2003. – 736 с.
11. *Правила оформлення проектів законів та основні вимоги законодавчої техніки* (Методичні рекомендації) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://static.rada.gov.ua/site/bills/info/zak_rules.pdf
12. *Словник української мови* : в 11 т. / ред. колегія І. К. Білодід (голова) [та ін.]. – Київ : Наукова думка, 1976. – Т. 7: Поїхати – Приробляти / ред. О. П. Петровська, М. М. Пилинський. – 724 с.
13. *Конверський А. Є.* Логіка (традиційна та сучасна) : підруч. для студентів вищих навчальних закладів / А. Є. Конверський. – Київ : Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.

Гусев О. Ю. Електронні докази у цивільному процесі України: термінологічний аспект

Стаття присвячена дослідженню термінології чинного процесуального законодавства України, що стосується поняття електронних доказів. Вказується, що чинний Цивільний процесуальний кодекс України не оперує цим поняттям. Однак суспільні відносини потребують приведення процесуального законодавства у відповідність до розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій. Одна з головних проблем вбачається у понятійно-категоріальному апараті. З цією метою здійснюється аналіз положень різних нормативно-правових актів задля виділення лексичних формулювань, якими законодавець позначає поняття електронних доказів. Особливий акцент у статті робиться на положеннях проекту нової редакції ЦПК України. Загалом імплементація інституту електронних доказів потребує фахового підходу до вибору термінів і лексичних зворотів у процесі законотворчості.

Ключові слова: цивільний процес, докази, електронні докази, термінологія, проект Цивільного процесуального кодексу України.

Гусев А. Ю. Электронные доказательства в гражданском процессе Украины: терминологический аспект

Статья посвящена исследованию терминологии действующего процессуального законодательства Украины касательно понятия электронных доказательств. Указывается, что в действующем Гражданском процессуальном кодексе Украины не используется это понятие. Но общественные отношения требуют приведения процессуального законодательства в соответствие с развитием информационно-телекоммуникационных технологий. Одна из главных проблем видится в понятийно-категориальном аппарате. С этой целью анализируются положения разных нормативно-правовых актов для выделения лексических формулировок, которыми обозначается понятие электронных доказательств. Особенное внимание уделяется положениям проекта новой редакции Гражданский процессуальный кодекс Украины. В целом имплементация института электронных доказательств требует профессионального подхода к выбору лексических оборотов в законотворчестве.

Ключевые слова: гражданский процесс, доказательства, электронные доказательства, терминология, проект Гражданского процессуального кодекса Украины.

Husiev O. Electronic evidence in the civil procedure of Ukraine: terminological aspect

The article is devoted to the study of the terminology of the current procedural legislation of Ukraine regarding the concept of electronic evidence. The current Civil Procedure Code of Ukraine does not use the concept. But public relations require bringing the procedural legislation in line with the development of information technologies. One of the main problems is seen in the conceptual-categorical apparatus. To this end, the provisions of various legal acts are analyzed to distinguish the lexical formulations, by which the legislator designates the concept of electronic evidence. Particular attention is paid to the provisions of the draft new version of the Civil Procedure Code of Ukraine. In general, the implementation of electronic evidence requires a professional approach to the selection of terms and lexical turnovers in lawmaking.

Key words: civil process, evidence, electronic evidence, terminology, the Civil Procedure Code of Ukraine draft.

УДК 347.77

*Олена Веніамінівна Кадстова,
здобувач Науково-дослідного інституту
інтелектуальної власності НАПрН України,
суддя*

**ЗАСТОСУВАННЯ ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКИХ ЗАСАД
У ПРОЦЕСІ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА
У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ СТАНДАРТАМИ**

Одним із основних факторів розвитку інноваційних процесів є економічна зацікавленість учасників економічних відносин зокрема та держави загалом. Реалізація таких процесів вимагає наявності низки умов, а саме: побудови збалансованої системи правових засобів, що забезпечують їх впровадження і практичну реалізацію. Це стосується різних блоків суспільних відносин, що підпадають під правове регулювання. Серед таких напрямів, які нині активно впливають на інноваційний розвиток, одне з основних місць посідає сфера інтелектуальної власності. Адже від того, яким чином у державі визначено питання правової охорони й захисту прав інтелектуальної власності, тобто прав, що впливають на результати інтелектуальної, творчої діяльності, залежить значною мірою інноваційний клімат цієї держави та її інвестиційна привабливість. Поряд із законодавством у сфері інтелектуальної власності на перспективу інноваційного та інвестиційного розвитку держави впливають такі правові засоби, як дерегуляція економічної діяльності, модернізація податкового законодавства з метою забезпечення залучення інвестицій та додаткових ресурсів підприємств до нових розробок і модернізації виробництв, запровадження нових бізнесів, лібералізація митного регулювання з метою зменшення мит на обладнання, необхідне для наукових і науково-технічних розробок, правове забезпечення соціально-економічних заходів тощо.

У 1990 р. Європейський Суд справедливості вперше постановив, що «система досконалої конкуренції вимагає надання компаніям можливостей для створення і підтримки відносин зі своїми клієнтами завдяки якості їхніх товарів» (*справа HAG II Case C-10/89*) [1, с. 50]. Зазначене рішення напряму сто-